

บทบาทของสถาบันการศึกษาบนความเสี่ยงของยุคแห่งการปรับตัว*

The Role of Educational Institutions on the Risks of the Adaptation

วรากรณ์ สามโกเศศ**

Varakorn Samakoses

บทนำ

“doing the right thing is better than doing the thing right.”

ปีเตอร์ คลาร์กเกอร์ (Peter Clarke)

นักเศรษฐศาสตร์ชาวออสเตรเลีย

ยุคแห่งการปรับตัว

ยุค Post-Covid 19 หรือ New Normal คือ ยุคแห่งการปรับตัวผ่านช่วงระยะเวลา 10 ปีหรือระหว่าง พ.ศ. 2564 - 2574 โดยศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด 19 (ศบค.) คาดการณ์ว่าสังคมไทยสามารถคุมสถานการณ์แพร่ระบาดเชื้อโควิด 19 ได้ภายในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 โดยตัวเลขของผู้ติดเชื้อจะลดลงจากหลักพันคนไปสู่หลักสิบคนภายในระยะเวลา 5 เดือน (มิถุนายน - พฤศจิกายน พ.ศ. 2564) ทั้งนี้ เนื่องจากโรคระบาดโควิด 19 มีหลากหลายสายพันธุ์และความรุนแรงของสายพันธุ์แตกต่างกัน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกซึ่งไม่ได้หมายความว่ารวมแค่การระบาดของโรคระบาดโควิด 19 ยุคแห่งการปรับตัวจึงประกอบไปด้วยหลายปัจจัย ได้แก่

ผลกระทบ Climate Change

สภาวะโลกร้อนซึ่งเป็นสถานการณ์ต่อเนื่องมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 หรือช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้อุณหภูมิของโลกสูงขึ้น และเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพืชและสิ่งมีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พบว่า ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1940 เป็นต้นมา มีโรคระบาดใหม่เกิดขึ้นประมาณ 330 โรค โดยร้อยละ 60 เกิดจากสภาวะซูโนติก (Zoonotic) หรือโรคระบาดจากสัตว์สู่คน ซึ่งส่วนมากมีการระบาดเฉพาะแห่งเฉพาะที่

* บทความพิเศษชิ้นนี้เป็นกรรณิการ์เรียบเรียงข้อมูลจากปาฐกถาพิเศษในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 1 ประจำปี 2564 หัวข้อ Global Risks and Roles of Social Sciences (GRS) ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2564

This special article is compilation of disquisition in academic conference year 1 (AD 2021) topic “Global Risks and Roles of Social Sciences (GRS)” on 9 June 2021.

** ประธานคณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา

The Chairman for country revolution committee in education term

การระบาดของโรคที่อาจมีต่อเนื่อง

สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงข้างต้น พบว่า ที่ผ่านมาระบาดในตระกูลเดียวกันกับโควิด 19 ได้ระบาดมาก่อนหน้านี้แล้ว อาทิ โรคซาร์ส (SARS) โรคเมอร์ส (MERS) ซึ่งล้วนแล้วแต่มาจากสภาวะซูโนติก (Zoonotic) หรือโรคระบาดจากสัตว์สู่คน ดังนั้น ในอนาคตโรคในตระกูลเดียวกันอาจมีการแพร่ระบาดอีกครั้ง คือ โรคไวรัสนิปาห์ (Nipah virus) โดยความรุนแรงของโรคเมื่อติดเชื้อแล้วมีโอกาสในการเสียชีวิตสูงหรือมีโอกาสเสียชีวิตที่อัตรา 3 ต่อ 4 คนที่พบว่าติดโรค ซึ่งพบว่าไวรัสนิปาห์มีการแพร่ระบาดแล้วในประเทศอินเดีย สิงคโปร์ และมาเลเซีย ถือเป็นโรคที่ควรพิจารณาว่าอาจมีการแพร่ระบาดในวงกว้างและควรมีการตั้งรับสถานการณ์ในอนาคต โดยไวรัสนิปาห์สามารถแพร่ระบาดได้ผ่านค้างคาว สำหรับประเทศไทย กลุ่มเกษตรกรหรือคนนิยมปลูกต้นไม้ควรเป็นกลุ่มที่ได้รับทราบข้อควรระวังของโรคนี้บ้าง เนื่องจากมูลค้างคาวมักนิยมนำมาเป็นปุ๋ยในการเพาะปลูก และโรคนี้ป่านั้นยังไม่มีวัคซีนที่รักษาให้หายได้ นอกจากนั้นโรคที่อยู่ในตระกูลเดียวกันหรือโรคจากสภาวะซูโนติก อาทิ H5N1 และ H7N9 ซึ่งสามารถติดได้จากสัตว์ปีก ไก่ และนก รวมถึงไวรัสฮันตา (Hantavirus) ซึ่งสามารถติดได้จากมูลของสัตว์ฟันแทะ หนู มีโอกาสเสียชีวิตเมื่อติดเชื้อคือร้อยละ 25 ควรเป็นโรคที่พึงระวังในอนาคตเช่นกัน

เศรษฐกิจรูปแบบใหม่

เกิดการค้าขายออนไลน์ (E-commerce) การใช้เงินอิเล็กทรอนิกส์ (e-Money) อาทิ การโอนเงินออนไลน์ การใช้บิตคอยน์ (Bitcoin) เป็นต้น ทำให้ธนาคารกลางเกิดปัญหาในการควบคุมเรื่องดังต่อไปนี้ ปริมาณเงิน นโยบายการเงิน ฯลฯ หากธนาคารกลางไม่สามารถควบคุมได้ อาจทำให้เกิดปัญหาภาวะเงินเฟ้อ

Technology Disruptions

การเข้ามาแทนที่มนุษย์ของเทคโนโลยีในการทำงาน อาทิ การทำบัญชี การแพทย์ การเกษตร ฯลฯ

ความขัดแย้งของมหาอำนาจ

ความขัดแย้งระหว่างประเทศจีนและประเทศอเมริกา ซึ่งทั้งสองประเทศได้มีการพยายามทำลายความน่าเชื่อถือของกันและกัน โดยทัศนะของประเทศอเมริกามีเหตุมาจากประชาชนชาวอเมริกามีความหวาดกลัวต่อประเทศจีนในการกลายมาเป็นประเทศมหาอำนาจ ส่งผลให้นโยบายการเลือกตั้งของผู้ลงสมัครภายในประเทศอเมริกาเป็นไปในทางเดียวกัน คือ เพื่อต่อต้านหรือหยุดยั้งการขยายอำนาจของประเทศจีน ซึ่งมีแนวโน้มในช่วงระหว่าง 5 - 10 ปีในการขยายฐานเศรษฐกิจได้ใหญ่กว่าอเมริกา มีความก้าวหน้าของอาวุธและเทคโนโลยี รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานเหนือกว่า นอกจากนั้นรัฐบาลจีนยังมีความนิยมในกลุ่มประชาชนประเทศตนเองมากกว่าอเมริกามีต่อประชาชนตนเอง ประกอบกับสถานการณ์โควิดที่ภายในประเทศจีนสามารถควบคุมสถานการณ์ได้ก่อนประเทศอเมริกา ปรากฏผ่านการจัดการกิจกรรมช่วงสุดสัปดาห์และเทศกาลที่ประชาชนจีนสามารถออกมาสังสรรค์กันได้ เทียบกับฝั่งยุโรปที่ยังไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ และประชาชนยังต้องอยู่ภายใต้มาตรการควบคุม ทั้งนี้ ตามทัศนะของจีนมีการตอบโต้ผ่านการขยายอำนาจในประเทศอื่น ๆ อาทิ ประเทศไทย ประเทศเกาหลีใต้ ประเทศไต้หวัน ประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

การแตกแยกทางความคิดของสังคม

เกิดความไม่แน่นอนของภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้ผู้คนในสังคมมีมุมมองต่อการแก้ไขปัญหาไปในทิศทางแตกต่างกัน โดยภายในกลุ่มที่มีความคิดเห็นตรงกันมักจะมีการจับกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือการแลกเปลี่ยนเฉพาะภายในกลุ่ม (echo chamber) ที่ไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนกับภายนอก ผ่านวิธีการใช้สื่อออนไลน์ อาทิ โซน เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ เป็นต้น ซึ่งทำให้ความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากกลุ่มของตนเองไม่ได้มีการนำมาแลกเปลี่ยนเพื่อทำความเข้าใจ ยังผลให้ยังเกิดความแตกแยกทางความคิดมากยิ่งขึ้น

ความเสี่ยงในยุคแห่งการปรับตัว

โลก VUCA

- V (Volatility) ความผันผวน
- U (Uncertainty) ความไม่แน่นอน
- C (Complexity) ความซับซ้อน
- A (Ambiguity) ความกำกวม

กรณีตัวอย่างกฎหมายการใช้กัญชาเสรีในเชิงปฏิบัติว่าสามารถใช้ในแง่มุมไหนได้บ้าง อาทิ กฎหมายกัญชาภายในประเทศอเมริกานั้นอยู่กับแต่ละรัฐที่บังคับใช้ไม่เหมือนกัน หรือกรณีตัวอย่างการจัดการแข่งขันโอลิมปิกซึ่งเจ้าภาพประเทศญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการให้สอดคล้องกับสถานการณ์โรคระบาด โดยที่เจ้าภาพไม่สามารถยกเลิกงานได้ อาทิ การให้ผู้ชมเข้าชมทางออนไลน์โดยไม่อนุญาตให้เข้าชมจากสถานที่จริง

ความเสี่ยงจากลักษณะของการรู้และไม่รู้

- Known Knowns การรับรู้ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นประจักษ์ เช่น พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และตกในทิศตะวันตก
- Known Unknowns การรับรู้ว่ามีข้อเท็จจริง เช่น การทำงานวิจัยเพื่อหาคำตอบที่ไม่เคยรู้มาก่อน อาทิ การทดสอบประสิทธิภาพวัคซีนโควิด 19 ในสถานการณ์แรกเริ่มของโรคระบาดโควิด 19
- Unknown Knowns การไม่รับรู้ต่อสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริง เช่น บุคลากรคนหนึ่งสามารถทำงานบางอย่างได้อย่างเชี่ยวชาญ แต่องค์กรไม่ทราบว่าบุคลากรสามารถทำงานได้ จึงไม่เคยมอบงานลักษณะดังกล่าวให้บุคลากรคนนั้น หรือการใช้ฟ้าทะลายโจรรักษาโรคระบาดโควิด 19 ซึ่งเป็นยาสมุนไพรดั้งเดิมอยู่แล้ว และสามารถนำมาใช้ประโยชน์เพิ่มเติมได้
- Unknown Unknowns การไม่รับรู้ว่ามีข้อเท็จจริง เช่น กรณีวัคซีน mRNA อาทิ วัคซีนไฟเซอร์ (Pfizer) วัคซีนโมเดอร์นา (Moderna) จากการค้นคว้าทางการแพทย์และวิชาการ วัคซีนประเภทนี้จะไม่ผลข้างเคียงต่อพันธุกรรมในร่างกาย แม้ว่าลักษณะการทำงานของวัคซีนคือการนำตัวพันธุกรรมของโรคระบาดโควิด 19 นี้นำมาให้คนมีภูมิคุ้มกันทาน อย่างไรก็ตาม กรณีตัวอย่างการใช้ยาทาลิโดไมด์ (thalidomide) ซึ่งผ่านการทดลอง

กับสัตรว์ว่ามีความปลอดภัย พบว่าเด็กที่เกิดมาจากแม่ที่ใช้อย่างกล่าวมีความพิการหรือได้รับผลกระทบทางร่างกาย ดังนั้นลักษณะการไม่รู้ดังกล่าวจึงหมายถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวอาจไม่ใช่ข้อเท็จจริงเมื่อเวลาผ่านไป

บทบาทของสถาบันการศึกษาท่ามกลางความเสี่ยงในยุคปรับตัว

การศึกษาเพื่อประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ

การให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนเป็นหลัก โดยควรคำนึงถึงการลดบทบาทของการให้งบประมาณเพิ่มตำแหน่งหรือเพิ่มองค์กรทางการศึกษา แต่ไม่ได้มุ่งเน้นการพัฒนาหรือให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นหลัก

ลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

- S (Skills) ทักษะ คือ ทักษะในการคิดวิเคราะห์สร้างสรรค์ ทักษะทางภาษาออกไปจากภาษาไทย ทักษะทางการสื่อสาร เป็นต้น
 - K (Knowledge) ความรู้ คือ ความรู้ทางด้านกฎหมาย ความรู้จากการอ่านหนังสือ ความรู้ทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น
 - A (Attitude) ทศนคติ คือ การมีจิตใจกว้างขวาง การกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ตลอดเวลาโดยเชื่อว่าทุกคนสามารถพัฒนาได้ เป็นต้น
 - B (Behavior) พฤติกรรม คือ พฤติกรรมอันเหมาะสมซึ่งสอดคล้องไปกับทัศนคติ
 - V (value) คุณค่า คือ ความเชื่อ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความจงรักภักดี เป็นต้น
- โดยการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ของผู้เรียนเป็นหลัก ควรคำนึงถึงการผลิตผู้เรียนให้สามารถมีลักษณะอันพึงประสงค์ข้างต้นได้

บทบาทของสถาบันการศึกษา

1. ความเข้มแข็งของการเรียนรู้ระบบออนไลน์

- โครงสร้างพื้นฐานและอุปกรณ์ สถาบันการศึกษาควรมีการส่งเสริมเทคโนโลยีเพื่อเอื้อให้ผู้สอนและผู้เรียนสามารถถ่ายทอดและรับการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงการมีผู้สอนที่มีความรู้และประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนด้วย
- ระบบสนับสนุน เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงกะทันหัน สถาบันทางการศึกษาควรมีการเตรียมระบบเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาทิ ระบบออนไลน์ส่วนกลางเพื่อให้ผู้สอนและผู้เรียนได้ใช้งาน เป็นต้น
- ผู้เรียนมีความสามารถในการเรียนรู้ จากสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ที่ทำให้ผู้เรียนส่วนใหญ่ต้องเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ พบปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์ในการเรียนรู้ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการรองรับปัญหาที่เกิดขึ้นให้กับผู้สอนและผู้เรียน

2. ระบบการบริหารที่มีความคล่องตัว (Agility) และมีความสามารถในการฟื้นตัวจากความผันผวนได้อย่างรวดเร็ว (resiliency)

เนื่องจากสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความสามารถในการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงมีความจำเป็น เช่น สถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัย ในส่วนของคณะและภาควิชา ควรมีการเตรียมรับมือแตกต่างกันไปตามแต่ละศาสตร์ความรู้ที่ภาควิชาชั้น ๆ ได้ถ่ายทอด โดยภาควิชาที่จำเป็นต้องใช้สถานที่ในการเรียนรู้ อาจมีการรับมือแตกต่างไปจากภาควิชาที่สามารถเรียนรู้ผ่านทางออนไลน์ได้ นอกจากนี้กรณีตัวอย่างการปรับตัวของการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาของประเทศญี่ปุ่นในช่วงของการเฝ้าระวังจากต่างประเทศ พบว่ามีการปรับหลักสูตรเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศที่กำลังมาเยือน ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ทันสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นภายในสังคมที่ตนเองอยู่ เป็นต้น

3. สาธารณสุขและระบบสุขภาพ

- การเรียนการสอนเกี่ยวกับสาธารณสุข

จากการอ้างอิงของนักระบาดวิทยา การเกิดโรคนั้นสามารถเกิดขึ้นได้อีก ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับโลก เนื่องจากสาเหตุของภาวะโลกร้อน สภาวะซูโนติก (Zoonotic) เป็นต้น ดังนั้นการเตรียมความพร้อมของระบบสุขภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญ

- ระบบสุขภาพของโรงเรียน

ในเชิงรูปธรรมโรงเรียนควรมีการจัดพื้นที่ภายในโรงเรียนให้สะอาดถูกสุขอนามัย อาทิ การมีห้องน้ำที่สะอาด การมีน้ำดื่มที่สะอาดดื่มได้ เป็นต้น รวมไปถึงการสอนการรักษาความสะอาดที่ถูกต้อง อาทิ วิธีการล้างมือ เป็นต้น โดยที่การสอนองค์ความรู้ใหม่จะทำให้เด็กสามารถนำไปบอกต่อครอบครัวที่บ้านได้อีกด้วย

4. หลักสูตรการเรียนรู้ที่คล่องตัว

ประเทศไทยใช้หลักการฐานความรู้ Knowledge based อาทิ การเรียนภาษาอังกฤษที่ยึดตัวหลักไวยากรณ์ (Grammar) ซึ่งไม่สามารถทำให้ผู้เรียนสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษได้ กล่าวคือเป็นการเรียนรู้เพื่อรู้ แต่ไม่ใช่การเรียนรู้เพื่อทำ ดังนั้นการเรียนการสอนควรมีการปรับเปลี่ยนไปสู่ฐาน competency-based เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้

5. ระบบการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีบทบาทร่วม

ในปัจจุบันการเรียนการสอนควรมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การให้ผู้เรียนมีบทบาทร่วมในการเรียนรู้ อาทิ การถามตอบในห้องเรียน การเรียนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติด้วย การเรียนเชิงลองผิดลองถูกเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่เรียนมากขึ้น เป็นต้น

การปฏิรูปประเทศด้านการศึกษาและ Food For Thoughts

การปฏิรูปการศึกษา 5 rocks

ตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีและแผนพัฒนาประเทศ 5 ปี ในด้านการศึกษา ได้เน้นย้ำการเปลี่ยนแปลงในหัวข้อดังต่อไปนี้

1) การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษาตั้งแต่ปฐมวัย

โดยตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อความเสมอภาค มีการติดตามเด็กในช่วงวัยที่ควรได้รับการศึกษาไม่ให้ตกหล่นจากระบบการศึกษา หรือหากมีปัญหาเกิดขึ้น กองทุนมีการช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

2) การพัฒนาการจัดการเรียนการสอน

ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3) ปฏิรูปกลไกและระบบการผลิตและพัฒนาครู

ประเทศไทยมีคนทำอาชีพครูอยู่ประมาณ 300,000 - 400,000 คน ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นควรมีกลไกในการผลิตครูเข้าสู่สังคมโดยไม่เกินความจำเป็นของความต้องการทางตลาดและพัฒนาครูเก่าที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพเท่าทันยุคสมัยปัจจุบัน

4) อาชีวศึกษาที่เน้นการฝึกปฏิบัติ

ประเทศไทยขาดแคลนแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง โดยเฉพาะในเชิงปฏิบัติ อาทิ ผู้เชี่ยวชาญในโรงงาน ผู้เชี่ยวชาญในสถานปฏิบัติการ เป็นต้น ดังนั้นการสนับสนุนอาชีวศึกษาที่เน้นการฝึกปฏิบัติจึงมีความสำคัญ

5) บทบาทการวิจัยและระบบธรรมาภิบาลของสถาบันอุดมศึกษา

การทำวิจัยเน้นสร้างนวัตกรรมเพื่อประโยชน์ของประเทศโดยตรง อันจะส่งผลให้ประเทศมีความสามารถในการแข่งขันกับประเทศอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น